

På det hela taget kan jag inte finna att Per Måhl lyckats gendriva mitt resonemang. Vad han gör är, att söka tvinga in egoismen i den moraliska sfären genom att kalla den "intuitiv moral". Men som jag vid det här laget tror mig någorlunda tydligt ha visat, är den egoism varom här är tal en utom-moralisk entitet. Den är på gott och ont och kan inte vara annat. Moralen däremot, kan vara både det ena och det andra. En god moral förutsätter förekomsten av ontologisk egoism. Eljest blir utgångspunkten den altruism som driver oss i döden. *Tertium non datur.* □

Notiser

Filosofi, praktisk och teoretisk — en kort beskrivning.

Det förekommer som bekant olika uppfattningar, även bland filosofer, om vad filosofi är för något. Redaktören för *Filosofisk tidskrift* har följande uppfattning i frågan.

Inom filosofin sysslar man i första hand med att utarbeta och kritiskt granska teorier och tänkesätt som är av mycket grundläggande och generell karaktär. De är grundläggande i den meningen att de ofta tjänar som mer eller mindre medvetna förutsättningar för andra teorier eller resonemang — t ex inom vetenskap, kulturdebatt och politik. De är generella i den meningen att de har konsekvenser för vårt tänkande på vitt skilda områden och i många olika situationer. De problem som filosofiska teorier utgör svar på har ofta karaktär av "eviga frågor"; de har studerats i tusentals år utan att man har lyckats hitta någon alldeles tillfredställande och allmänt godtaggen lösning på dem. Under diskussionens gång har dessutom en mängd mer speciella problem tillkommit, och ibland har detta också lett till att nya vetenskapliga områden har uppstått och avskilts från filosofin. (Exempel på detta är fysik, nationalekonomi, psykologi och sociologi.)

Det kan vara klagörande att försöka förstå hur filosofin skiljer sig från vetenskap, konst, religion och idéhistoria (även om gränserna inte alltid är helt klara). Mycket förenklat kan man kanske säga att filosofiska teorier skiljer sig från dem man finner inom andra *vetenskaper* genom att de är mer grundläggande, svårare att bevisa eller vederlägga på ett allmänt accepterat sätt, och därför också mer kontroversiella. Filosofi skiljer sig från *konst* genom att man analyserar och argumenterar för och emot åsikter och inställningar snarare än att konstnärligt gestalta dem, och därigenom att estetiska krav på sin höjd är sekundära i filosofin. Filosofi skiljer sig från *religion* bland annat genom att sakna förkunelse, trossatser som man måste bekänna

sig till, ritual, kyrka, församlingsliv, prästerskap, etc. Slutligen skiljer sig filosofi från *idéhistoria* genom att filosofer intresserar sig för idéernas sanningsvärde och logiska relationer till andra idéer snarare än för deras uppkomst, utveckling och praktiska betydelse.

Filosofin kan delas upp i en mängd olika delområden, som t ex metafysik, handlingsteori, politisk filosofi, logik, medicinsk etik, ontologi, religionsfilosofi, språkfilosofi, matematikens filosofi, estetik, etc. Men för enkelhetens skull kan det vara lämpligt att skilja mellan tre huvudområden: metafysik, kunskapsteori och värdefilosofi. Vi kan alltså säga att

Filosofi = metafysik + kunskapsteori + värdefilosofi.

Metafysik handlar om vad som finns och om hur det som finns hänger ihop. Frågan om Gud existerar är t ex en metafysisk fråga. Detsamma gäller frågan om det finns något annat än materia och energi. Att människan har ett medvetande skulle väl de flesta hålla med om. Däremot är det inte så lätt att säga vad detta medvetande består av (materia? energi?) och hur det hänger ihop med människans kropp, speciellt då hjärnan. Är t ex våra tankar och känslor inget annat än en sorts kemiska händelser i hjärnan?

Vi talar ofta om att händelser inträffar, men är händelser egentligen något som finns i verkligheten? Vad består i så fall en händelse av? Materia? Energi? Dessutom tänker vi oss normalt att händelser har orsaker. Gäller det alla händelser, eller finns det dessutom en ren slump? Och vari består en orsaksrelation? Är våra handlingar orsaksbestämda? Innebär detta i så fall att vi inte skulle kunna handla annorlunda än vi gör? Och vad innebär det i så fall att man inte "kan" handla annorlunda?

Vissa filosofer har tänkt sig att verkligheten består av "fakta", men vad är i så fall ett faktum? Kan det finnas fakta om allt som finns är materia och energi? Är vissa fakta mer "objektiva" än andra, och vad innebär i så fall detta? Är det ett faktum att $1 + 1 = 2$? Är det ett faktum att jorden rör sig runt solen? Är det ett faktum (eller är det kanske falskt) att jag är samma person nu som jag var för fem år sedan? Är det ett faktum att Mozart är en bättre kompositör än Wagner? Kan det nu vara ett faktum att något kommer att inträffa nästa år? Kan det vara ett faktum att Stockholm är Sveriges huvudstad, eller är det bara en konvention som råkar vara accepterad för närvarande? Kan det vara ett faktum att människor bör behandlas annorlunda än maskiner? Finns det vissa naturliga rättigheter som är oberoende av den faktiska lagstiftningen i givna samhällen? Finns det i verkligheten något som ger livet en mening, eller är livets mening något som var och en måste uppfinna på egen hand?

Kunskapsteori handlar om vad det innebär att veta något och om hur vi kan få kunskap. En grundläggande fråga är då om man alls kan veta något. Hur kan vi säkert utsluta att allt som vi tror oss veta är inbillning? Är det möjligt att det finns fakta, som vi inte någonsin, ens i princip kan känna till?

Måste all kunskap baseras på erfarenhet (dvs i sista hand på våra fem sinnen), eller finns det också andra sätt att få veta något? Kanske med hjälp

av "intuition"? Eller genom rent tänkande? Eller är kanske viss kunskap medfödd? Kan det finnas kunskap i moraliska frågor? Om inte, hur kan vi veta det?

Vad är skillnaden mellan tro och vetande? En skillnad tycks vara att vetande måste vara sant, men det räcker inte, ty man kan tro på något, som faktiskt råkar vara sant, utan att man vet att det är sant. Vad som krävs därutöver är bevis av något slag, och kunskapsteorin försöker ange vad "bevis" är för något. Ibland kan man kanske hitta bevis som är helt säkra, men ofta måste man nöja sig med något svagare. Hur starka bevis (eller argument) måste man då ha för ha kunskap? På vilka områden kan vi uppnå bevis av sådan styrka? Finns det t ex någon skillnad här mellan vetenskap och andra, icke-vetenskapliga områden?

Till kunskapsteorin (i vid mening) kan man också räkna *logik*, *vetenskapsteori*, *språkfilosofi* och *argumentationsanalys*. Logiken handlar om slutledningar och deras giltighet. Möjligen är logiken nu på väg att bli en egen, självständig vetenskap, men vissa delar av logiken har ändå en klart filosofisk karaktär. Vetenskapsteori är studiet av vetenskapliga teorier, vetenskaplig kunskap och speciellt centrala begreppsbyggnader och metoder inom vetenskaperna. Bland annat har man diskuterat vad som kännetecknar en förklaring, och om förklaringar har olika karaktär inom olika vetenskaper. Ett annat problem är hur vetenskapliga teorier skall tolkas – om de t ex skall anses påstå något om verkligheten utöver det de säger om vad de t ex skall observera (t ex något om gravitation och subatomära partiklar, som ju inte direkt kan observeras). Språkfilosofi handlar om förhållandet mellan språk och verklighet, dvs om språkliga uttrycks mening, funktion och sanning. Språkfilosofi kan om man så vill sägas inkludera argumentationsanalys, där man då särskilt intresserar sig för hur texter skall tolkas, hur oklarheter kan elimineras, och hur man kan bedöma giltigheten eller rimligheten i ett resonemang.

Värdefilosofi handlar om värden och värderingar, om vad som är bra och dåligt, rätt och orätt, rationellt och irrationellt, vackert och fult, om hur man bör handla, om hur ett samhälle bör vara organiserat, om vad som gör livet värt att leva, om vilken inställning man bör ha till döden, etc.

Värderingar förekommer uppenbarligen på en mängd områden, t ex inom moral, politik, sjukvård, vetenskap, konst, religion och rättsskipning. Det är inte uppenbart att värderingar fungerar på samma sätt, eller har samma innebörd, på alla dessa områden. Kanske är det svårare att veta vad som är bra och dåligt på vissa områden än på andra? Kanske är det t ex lättare att veta vad som är en bra förklaring inom biologin än vad som är en bra prioritering inom sjukvården? Men många skulle kanske hävda att man överhuvud taget inte kan veta något om vad som är bra och dåligt? Kan det alls vara ett objektiva faktum att något är bra? Dessa frågor är förstas centrala, och här gränsar värdefilosofin till kunskapsteorin och metafysiken. (Gränserna mellan metafysik, kunskapsteori och värdefilosofi är genomgående ganska flytande.)

Ibland skiljer man mellan *normativa* och *värde-teoretiska* problem inom

värdefilosofin. Lite förenklat kan man säga att de förra är rena värderingsproblem, medan de senare är problem om värderingar. Annorlunda uttryckt: värdeteori omfattar de delar av metafysik och kunskapsteori som handlar om värden och värderingar. Problemet om hur man bör handla i en viss typ av situationer, eller om vad som kännetecknar en rationell handling, är t ex ett normativt problem, medan problemet om hur man skall bära sig åt för att lösa ett sådant normativt problem, eller om hur en viss lösning skall tolkas, är ett värdeteoretiskt, eller om man så vill kunskapsteoretiskt, problem.

Det finns också kopplingar mellan metafysiska och normativa problem. Somliga har ju hävdats att det finns ett samband mellan religion och moral, t ex så att det är omoraliskt eller orätt att handla i strid med Guds vilja. Och andra har menat att om allt är orsaksbestämt, så har vi ingen fri vilja, och då kan man inte heller hävda att vi någonsin bör göra något som vi inte gör. Underförstått: det kan inte vara så att man bör göra något som man inte kan göra. Men hur vet vi det? Är det sant?

Frågan om vad filosofi är för något besvaras ganska olika av olika filosofer. Ändå kan man nog påstå att ovanstående beskrivning är förhållandevis okontroversiell. Visserligen har det funnits filosofer som menat att filosofin inte bör innehålla metafysik, eller att den inte bör innehålla kunskapsteori, eller att den inte bör innehålla normativ värdefilosofi. Men dels är sådana uttalanden nog ofta polemiskt tillspetsade, dels förutsätter de ibland någonting speciellt, snäv tolkning, och i alla händelser har sådana rekommendationer inte efterlevts – ofta inte ens av dem som framfört dem.

Skillnaden mellan *praktisk* och *teoretisk* filosofi brukar ibland formuleras så, att den praktiska filosofin rör livsåskådningsfrågor, under det att den teoretiska rör världsåskådningsfrågor. Termerna "praktisk" och "teoretisk" kan här annars sägas syfta på två olika sätt att förhålla sig till verkligheten, två sorters verksamhet som människor alltid ägnar sig åt. Både praktisk och teoretisk filosofi handlar om vårt tänkande, praktisk filosofi om det tänkande som rör vår praktiska verksamhet, teoretisk filosofi om det tänkande som rör vår teoretiska verksamhet. Till den praktiska filosofin brukar man räkna sådana delområden som generell värdeteori, moralfilosofi, argumentationsanalys, politisk filosofi, rättsfilosofi, beslutsteori, religionsfilosofi, och estetik samt sådana vetenskapsteoretiska problem som aktualiseras speciellt inom humaniora och samhällsvetenskap. Till teoretisk filosofi brukar man räkna metafysik, kunskapsteori, språkfilosofi, logik och vetenskapsteori i allmänhet. Men gränsen är flytande. Stora delar av beslutsteori, religionsfilosofi, estetik, och vetenskapsteori som gäller humaniora och samhällsvetenskap kunde minst lika gärna räknas till teoretisk filosofi, och på liknande sätt kan ju viktiga delar av metafysik och kunskapsteori – särskilt de som ingår i värdeteori – räknas till praktisk filosofi.

Följande moderna introduktionsböcker kan rekommenderas: Anthony O'Hear, *What Philosophy Is*, Penguin, 1985; och Thomas Nagel, *What does it all mean?*, Oxford University Press, 1987. Den senare är enklare och mer

lättläst än den förra, men bägge har en rätt heltäckande karaktär såtillvida att praktisk och teoretisk filosofi uppmärksammas i ungefär lika grad. Den som vill ha en översikt över olika filosofiska riktningar under 1900-talet kan med fördel läsa *Vår tids filosofi*, red Paul Lübcke, Forum 1987.

* * *

I Torbjörn Tännsjös nyligen utkomna bok *Conservatism for our time* (Routledge, London 1990) kan man bland annat läsa följande: "If sociobiologists can prove that, *by nature* we are egoistic, then, surely, it does not follow that egoism is good or desirable but it does follow that we have no obligation not to be egoists" (s 20). Stämmer detta? Antag att sociobiologer kan bevisa att vi av naturen är egoister. Följer det härav att vi av naturen är egoister? Antag vidare att vi av naturen är egoister. Följer det härav att vi inte har någon förpliktelse att inte vara egoister? Eller måste vi i så fall lägga till Kants princip att "bör" implicerar "kan" som en extra premiss? Eller är denna princip en logisk sanning? Måste vi också lägga till premissen att ingen kan handla mot sin natur? Eller är också det en logisk sanning? Är det ens sant?

Jakten på felaktiga slutledningar går vidare. En av tidskriftens läsare har fäst redaktionens uppmärksamhet på att Lars Bergström i sin nyutkomna bok *Grundbok i värdeteori* (Thales 1990) hävdar att följande slutledning är logiskt giltig:

Sälarna på jorden är utrotningshotade,

Alltså: om man bör rädda alla utrotningshotade djurarter, så bör man rädda sälarna.

Men är denna slutledning verkligen giltig? Måste man inte lägga till en premiss om att sälarna är en djurart? Är de för övrigt en djurart? Artbegreppet är inte så skarpt att man kan säga sådant med säkerhet. Om de är en del av en mera omfattande djurart, är denna i så fall utrotningshotad, eller är det möjligt att utrota alla sälur utan att utrota någon djurart?

Lars Bergström låter hälsa att han är skakad av denna invändning. Han finner det också uppseendeväckande att det tydligen skulle vara en fråga för biologer att avgöra om en viss slutledning är logiskt giltig.

Låt oss nämna ytterligare ett exempel på ett resonemang som förefaller suspekt ur logisk synpunkt. I boken *Etik och socialtjänst* (red Ulla Pettersson, Gothia 1990) ingår en uppsats av Göran Hermerén om "Utgångspunkter för etisk analys i socialt arbete". Hermerén nämner där olika etiska principer, bl a de han kallar godhetsprincipen och rättvisepincipen. Godhetsprincipen säger att man skall göra gott mot andra, rättvisepincipen säger att lika fall bör behandlas eller bedömas lika. Hermerén skriver vidare:

"Förhållandet mellan principerna är mycket omdiskuterat i nutida moral-filosofi. Avgörande är här naturligtvis exakt hur principerna formuleras.

Beträffande godhetsprincipen har man anledning att tex skilja mellan kravet att man skall göra så mycket gott som möjligt totalt ("the total view") och att man skall göra så mycket gott åt var och en som möjligt, dvs höja den genomsnittliga nivån av lycka, intressetillfredsställelse eller välfärd ("the average view").

I det senare fallet föreligger ingen potentiell konflikt mellan rättvisepincipen och godhetsprincipen; den förra är då så att säga inbyggd i den senare, eller kan lätt byggas in i den senare" (s 16-7).

Hermerén tycks alltså mena att rättvisepincipen kommer i konflikt med "the total view", men inte med "the average view". Kanske menar han t o m att rättvisepincipen följer av "the average view". Men ingen av dessa åsikter verkar särskilt plausibel. Nog skulle det väl kunna vara så att man åstadkommer mer gott – antingen totalt eller genomsnittligt – genom att i viss mån behandla lika fall olika? Och inte är det väl svårare att bygga in rättvisepincipen i "the total view" än i "the average view"? Eller vad säger läsarna?

Filosofier vill ju inte gärna ha fel. Kanske är de alla anhängare av doktrinen "Att tänka fritt är stort, att tänka rätt är större". Men rädslan för att tänka fel kan också gå för långt. I sammanhanget kan man erinra sig följande uppgift, hämtad från Montaignes *Essayer*: "Diodoros dialektikern dog på fläcken, överväldigad av skam, när han mitt bland eleverna i sin skola visade sig ur stånd att slingra sig ur ett motresonemang som framfördes mot honom". Tänk om filosofer i allmänhet hade en så väl utvecklad skamkänsla. Det skulle stå dom dyrt.

När vi ändå är inne på Montaigne kan det kanske passa att återge en annan av hans åsikter om filosofer: "Inte bara Aristoteles utan de flesta filosoferna har strävat efter att vara svåra. Varför – om inte för att framhäva det fåfängliga i ämnet, hålla vår andes nyfikenhet sysselsatt och ge den en plats att föda sig genom att gnaga på detta ihåliga ben utan kött? Kleitomachos påstod att han aldrig kunde utläsa ur Karneades skrifter vad han hade för uppfattning. Av samma skäl undvek Epikuros klarhet i sina skrifter, och därför kallades också Herakleitos den Dunkle. Svårigheten är ett mynt som de lärda använder likt taskspelare för att dölja det fåfängliga i sin konst och som den mänskliga dumheten beredvilligt godtar som betalning:

Dunkelt språk fick hans rykte att lysa, och mest bland de dumma.

Människor utan intelligens beundrar och älskar

mest det de ser ligga gömt under ord som är vridna och vrängda."

De sista raderna är ett citat ur minnet (trots att Montaigne anser sig ha väldigt dåligt minne!) från Lucretius dikt *Om naturen*, och det syftar just på Herakleitos.

Även senare tiders filosofer har ju ibland haft en förkärlek för dunkla och svårbegripliga uttryckssätt. När Kant anklagades för att skriva svårt – hans föreläsningar tycks däremot ha varit ett mönster av klarhet – brukade han försvara sig med att han skrev för professionella filosofer, och att tekniska

uttryckssätt då gjorde det möjligt att vara mer kortfattad. (Är det verkligen en bra ursäkt?) Dessutom menade Kant att det smickrar läsarens fåfänga att lyckas krångla sig igenom oklara och svårbegripliga framställningar. Hu!

För säkerhets skull (och på förekommen anledning) bör det kanske tilläggas att även så kallade "analytiska" filosofer ofta uttrycker sig på ett mycket oklart och svårbegripligt sätt – trots att de mer än många andra brukar påstå att de eftersträvar klarhet.

En skribent i Dagens Nyheter, Zagorka Zivkovic, skriver den 24/10 1990 följande om en intervju med den franske filosofen Jacques Derrida: "Vilken tröst är det inte att läsa om en människa som i så hög grad har kunnat leva som han lär – att han har skrivit och omskrivit sig själv tills han har nått en position där han kan säga: "Jag ångrar ingenting." Eller för att formulera det från ett annat håll: att lyckas uppnå en kunskap om att något ekvilibrium inte finns. Att trohet, etik och beslutsamhet i olika situationer består i att inte ge upp paradoxen, att alltid försöka stå mitt i den, trots att en sådan position oundvikligen för med sig en djup sorg".

En läsare i Ludvika, Anders Larsson, påpekar apropå notisen i FT 3/90 om mätning av ljushastigheten, att "vi kan mäta hur lång tid det tar för ljuset att vända genom att låta ljuset reflekteras olika många gånger men ändå färdas samma sträcka". Det är väl riktigt om vi vill utesluta möjligheten att ljuset går långsammare och långsammare för varje reflektion, men det räcker väl inte för att utesluta möjligheten att det tar tid för ljuset att ändra riktning, alltså så att själva reflektionen tar en viss tid.

Sören Häggqvist, som är doktorand i Stockholm, men tillbringar läsåret i Toronto, rapporterar därifrån följande: I december var det 40 år sedan W V Quines "Two Dogmas of Empiricism" presenterades för första gången vid American Philosophical Associations möte i Toronto. Jubileet firades på samma ort genom att Quine under rubriken "Two Dogmas in Retrospect" skildrade hur uppsatsens idéer föddes i diskussioner med Carnap, Tarski, Morton White och Nelson Goodman. En ofta citerad slogan i "Two Dogmas" – "No statement is immune from revision" – illustrerades också, genom att dess upphovsman nu menade att den uttryckte "en alltför långtgående holism".

Den kände vetenskapsteoretikern Imre Lakatos dog 1974. Efter hans död utgav John Worrall och Elie Zahar en modifierad och utvidgad version av hans essä "Proofs and refutations" från 1964. Denna har nu kommit ut i svensk översättning av Filip Cassel. Titeln är *Bevis och motbevis*, förlaget är Thales och tryckåret 1990.

Två nya doktorsavhandlingar i vetenskapsteori har publicerats vid institutionen för vetenskapsteori i Göteborg. Sven Andersson har skrivit en avhandling med titeln *Filosofens fråga – om logisk empirism, hermeneutik*,

kritisk teori och rekonstruktionen av ontologi (Göteborgs universitet 1990).
John Hultberg har skrivit *A tale of two cultures. The image of science of C P Snow* (Göteborgs universitet 1990).

Har Descartes verkligen rätt när han säger (i *Avhandling om metoden*) att "man inte kan föreställa sig något så egendomligt och så föga iroligt att det inte blivit uttalat av någon av filosoferna"? Har vi så dålig fantasi?

Apropå Descartes, så måste man väl gå med på att hans slutledning "jag tänker, alltså är jag till" är giltig. Det verkar otänkbart att någon som inte existerar skulle kunna tänka. Men hur vet Descartes att premissen i hans slutledning är sann?

Nordisk Sommeruniversitet har utgivit en samling uppsatser under rubriken *Eftertanken. Kulturanalytik og tidsdiagnose*. Redaktör är Ove Christensen och utgivningsåret 1990.

I *Läkartidningen*, nr 39, 1990, citeras en kvinna som gjorde följande uttalande: "Det var många utjilitarister på bussen idag, men jag höll mig på min Kant".

Handikapphistoriska föreningen har publicerat den första volymen i en handikapphistorisk årsbok, *Den oändliga vandrigen*, Bokförlaget Fingraf, Södertälje, 1990.

En person som heter Björn är hittills ogift, trots att han såvitt man kan bedöma har haft flera tillfällen att gifta sig. Man kan fråga sig varför. Kanske kan man besvara denna fråga med följande förklaring i bästa "covering law"-stil:

Alla ungarlar är ogifta
Björn är ungarlar
Alltså är Björn ogift

Helt tillfredsställande är nog ändå inte detta.

Medarbetare i detta nummer av *Filosofisk tidskrift*: *Gunnar Svensson* är högskolelektor i teoretisk filosofi i Stockholm, *Dick Haglund* är professor i religionsfilosofi i Lund, *Lennart Eriksson* är fil.kand. och statstjänsteman i Kristinehamn. Omslagsbilden är gjord av *Lisa Rossholm*.